

KURDISTAN — TRUMFKORT ELLER HJÄRN- SPÖKE I MELLERSTA ÖSTERN?

Av fil. kand. ERIK NYBLÖM

DEN SKIFTANDE och i flera avseenden dunkla händelseutvecklingen i Irak sedan Bagdadkuppen i juli förra året har på nytt aktualiserat den då och då uppdykande, mystiska frågan om kurderna och Kurdistan. På sina håll i Mellersta östern synes man börja frukta ett nytt uppblossande av den våldsamma kurdiska självständighetslidelse, som tidigare under århundraden har omintetgjort alla turkiska, persiska och arabiska försök att utöva annat än en nominell eller i varje fall sporadisk överhöghet över de otillgängliga bergstrakterna söder om Kaukasus.

Orsaken till denna oro är framför allt den vänskapliga, man skulle nästan vilja säga insmickrande attityd, som den nya irakiska regimen intagit gentemot den kurdiska minoriteten i Irak och de återverkningar denna attityd kan tänkas få bland de kurdiska stammarna i Persien och Turkiet. Minnen av tidigare, långdragna och svårbemästrade kurdiska uppror i förening med en god portion sjukt samvete har med tiden givit hela den kurdiska frågan en otvetydigt dålig klang i de

turkiska och persiska regeringarnas öron, och de delar med styresmännen i Bagdad en djupt rotad övertygelse att kurder icke onödigtvis bör strykas mothårs.

Vad är då detta Kurdistan och dessa kurder? Varför är de upprorska och vilken roll spelar de i Mellersta östern?

På kartan finner man Kurdistan inom ett i stort sett triangelformat område mellan den armeniska sovjetrepubliken i norr, de kurdiska bergen, Kurd Dagh, nära den syriskastaden Aleppo i väster och de persiska Zagrosbergen i sydöst. Hela detta område är till övervägande delen bebott av kurder. Deras antal låter sig endast uppskattningsvis beräknas, och beräkningarna uppvisar också som så ofta de vildaste variationer. Om man bortser från vissa kurdiska nationalistkretsars egna spekulationer, med fantasifulla totalsiffror på bortåt elva miljoner, torde emellertid lågt räknat $1\frac{1}{2}$ à 2 milj. kurder finnas i Turkiet, något mer än en miljon i vardera Persien och Irak, omkring 200 000 i Syrien och nära 100 000 i Sovjetarmenien.

Det rör sig således om ett litet men livskraftigt folk. Kurderna är i själva verket ett av de äldsta folken i Mellersta östern. De har levat i dessa bergstrakter, bevarat sin särprägel och i stort sett sitt ursprungliga kulturmönster sedan mer än fyratusen år tillbaka. Med större rätt än något nu levande folk i Europa kan de därför göra anspråk på att utgöra en »nation», och de har också ständigt lika envist motsatt sig varje assimilering, varje sammansmältning med de kringboende folken. Föga förefaller också ha förändrats i deras livsföring sedan sumerernas tid, förrän möjligen under de allra senaste decennierna. Uppe bland bergen lever de fortfarande som halvnomadiserande jägare och bönder — och givetvis som rövare, då tillfälle någon enstaka gång erbjuder sig — vallar sina hjordar av får och getter och odlar tobak och korn längs sluttningsarna, medan de när vintern kommer bryter sina tältläger och drar sig ner mot dalgångarna, där deras byar ligger och där de sköter sina fruktodlingar och risfält. Det gamla samhällssystemet, stamgemenskapen, är också fastare rotad här än kanske någon annanstans i Mellersta östern. Stamhövdagens, schejkens, auktoritet är obestridd och samhörighetskänslan med stammen torde för flertalet kurder vara ojämförligt starkare än den ganska vaga känslan för Kurdistan som nation.

Detta traditionella kulturmönster

har under senare tid börjat brytas ned endast i gränsområdena mellan bergsbygd och slättland, där kurderna kommit i omedelbar kontakt med först den levantinska och den arabiska kulturen, sedermera också med den västerländska. Framför allt i det irakiska Kurdistan har det i dessa trakter annars specifikt arabiska stadssamhället trängt in och i viss mån uppluckrat stamgemenskapen, och oljefyndigheterna i norra Irak har fört den västerländska civilisationen en god bit upp bland de kurdiska bergen. Kirkuk, Mossul och Suleimania, oljestäder och industricentra, har vuxit fram och markerar tillkomsten av ett nytt slags kurdiskt samhälle, där de gamla traditionerna börjat förblekna. Likartat är förhållandet bland de gamla kurdiska kolonierna i Syrien, vilka leder sitt ursprung från äldre tiders militärposteringsar eller från av turkarna genomförda tvångsförflyttningar av mer än vanligt opålitliga stammar. Här har efterhand en ansedd och på många sätt inflytelserik kurdisk medelklass och överklass uppstått, som i viss mån antagit arabernas levnadssätt och sedvänjor, samtidigt som de envist bevarar sitt språk och stoltheten över sitt ursprung.

Det är framför allt från dessa senare, »civiliserade» kurdiska befolkningscentra, som idén om den kurdiska nationen utgått och propagerats. Det är emellertid först på senare tid, som de börjat spela en

självständig roll i »den kurdiska frågan».

Den kurdiska frågan före första världskriget.

Redan assyrier och perser tycks ha varit medvetna om att kurderna var ett nackstyvt och lättretat släkte med föga utpräglad benägenhet för att göra krigstjänst och betala skatter. Samma erfarenhet gjorde de arabiska erövrarna, och de omayyadiska och abbassidiska kaliferna nöjde sig därför med att proklamera sig som härskare över de kurdiska bergen, men lät det bero med proklamationerna, enär ansträngningar att mera handgrip-ligen ådagalägga myndigheten kunde förmodas bli både kostsamma och till utgången ovissa. Kurdiska stammar ställde sig emellertid ofta, särskilt när illa beväpnade handelskaravaner blev sällsynta bland bergen och marknaden för banditverksamhet var tryckt, till förfogande som legotrupper i kalifernas tjänst, där de beklagligt ofta visade sig vara lika oberäkneliga och lättstötta bundsförvanter som skickliga ryt-tare och bågskyttar. De hann dock, innan seldsjuker och turkar definitivt blandade sig i leken, göra kaliferna stora tjänster — Saladin, Jerusalems erövrare och västerlandets skräck var inte den ende kurdiske härföraren i de arabiska arméerna.

För araberna liksom senare för turkarna var det otvivelaktigt en

källa till tillfredsställelse att de kurdiska stamhövdingarna lika ofta låg i luven på varandra som de gjorde gemensam sak mot inkräktare utifrån, ett förhållande som för övrigt haft sin giltighet intill nuvarande tid och högst väsentligt bidragit till att fylla de västerländska idealister med förtvivlan som ibland sökt verka för ett oberoende Kurdistan. Ingen kurdisk hövding förefaller någonsin ha härskat över hela Kurdistan, ehuru ett par kortlivade dynastier under 900- och 1000-talen regerade över jämförelsevis stora delar av landet, fullständigt oberoende av sina nominella överherrar, kaliferna. De inbördes stridigheterna och rivaliteten mellan de olika stammarna hjälpte också turkarna att bibehålla en prekär och ganska sporadisk kontroll över Kurdistan, till dess de, efter några århundraden av ständiga bekymmer över dessa ohjälpliga bråkstakar och fullt upptagna av viktigare angelägenheter västerut, på 1520-talet resignerat accepterade att de kurdiska hövdingarna fick sköta sig själva.

Under tre århundraden därefter förefaller kurderna ha varit nöjda med att utöva sin främsta hobby, att skjuta på rörliga föremål, endast i mindre skala. Först på 1820-talet, då den driftige och energiske sultanen Mahmoud II glömsk av gångna tiders erfarenhet tog sig orådet före att vilja utsträcka sitt västerländskt influerade moderniseringsnit även till Kurdistan, blev

det fredliga livets påfrestningar alltför uppslitande för de kurdiska stamhövdingarna. Även det blygsamma mått av ordnad administration och nymodig pappersexercis som Mahmoud eftersträvade, blev för mycket för dem, särskilt som de kände sina gamla prerogativ och hövdingaprivilegier hotade. Deras uppror varade denna gång i bortåt trettio år och fick i varje fall det goda med sig att Mahmouds efterträdare med beklagande nödgades inse det hopplösa i att bibringa dessa oeffterrättliga bandithorder ens de mest elementära av civilisationens välsignelser och lämnade dem kvar i deras efterblivenhet.

Administrativa dekret och militära straffexpeditioner visade sig sålunda lika fruktlösa. Men en ny tid var likafullt i antågande, och den skulle inte komma att hejda sitt lopp vare sig vid Kurd Dagħ eller vid Erzerum. Nya underliga, västerländska idéer började på bakvägar smyga sig in bland de kurdiska bergen.

Under den tidiga arabnationa- lismens klassiska tid, »renässansens» epok vid sekelskiftet, betraktades det i de nationalistiska kretsarna i Beirut och Damaskus som helt naturligt att med den vaknande arabiska nationalismen förbinda även en kurdisk nationaltanke. Enligt de från Europa importerade nationalstatsidéerna borde ju kurder och araber vara bundsförvanter gentemot den gemensamme förtryckaren, sultanen. Samtidigt började

en del kätterska kurdiska stamhövdingar under intryck av de ostridiga tecken på effektivitet som de efterhand trots allt tvingats uppmärksamma hos turkarna att frukta, att deras söners uppfostran kanske inte var helt fullbordad ens efter en enligt våra begrepp synnerligen grundlig utbildning i konsten att hantera en häst och ett gevär. En och annan förhoppningsfull kurdisk hövdingason skickades därför så småningom iväg till Levantens gamla ärorika universitet, där de snabbt bringades att med iver omfatta de nya lärorna. Under 1900-talets första år intrigerade araber, kurder och ungturkar samfällt och många gånger framgångsrikt mot Abdul Hamids energiska poliskår. Kurdiska tidningar grundlades i Beirut och Kairo och kurdiska »befrielsekommittéer» bildades här och var i Europa och i det ottomanska riket.

Den ungturkiska revolutionen 1908 hälsades också mycket riktigt med jubel av de kurdiska och arabiska nationalisterna. Kurdiska studenter i Konstantinopel bildade ett nationalistiskt parti, Heiwa, och man trodde allmänt att befrielsens timme var slagen. Jublet blev emellertid av kort varaktighet. Idealitetens friska färg lämnade hos ungturkarna hastigt plats för statsansvarets kranka blekhet, och det dröjde få månader efter revolutionen innan de kurdiska Heiwa-ledarna hals över huvud var på flykt från Konstantinopel tillbaka

till sina fäders berg. Ryktet om den ovärdiga behandling de rönt spreds snabbt bland stammarna, och gjorde väl tvivelsutan sitt till för att värva nya proselyter för de nationalistiska idéerna. Innan den nya revolt som denna händelseutveckling gav upphov till hade kunnat kvävas var världskriget i full gång, och kurderna lämnades åter ifred.

De nationalistiska idéerna hade emellertid numera börjat nå fram även till Kurdistan, och de skulle visa sig svårutrotade. Stamhövdingarnas ideella bevekelsegrunder torde måhända även i detta hänseende på de flesta håll varit ganska tvivelaktiga och mera ägnade att säkra deras egen handlingsfrihet än att skapa den stora kurdiska nationen, men Heiwa-ledarna fick tillfälle att utnyttja de internationella konjunkturerna, och samtidigt som Hussein med britternas stöd höjde upprorsfanan i Hedjaz ägnade de sig med iver åt invecklade och ibland motsägelsefyllda intriger med Tsarryssland. Det ryska sammanbrottet 1917 fördärvade visserligen de storslagna planerna, men en kurdisk »befrielsekommitté» kontaktade ententemakternas trupper vid deras intåg i Konstantinopel 1918, och vid fredskonferensen i Paris följande år framträdde en kurdisk delegation med ett utförligt memorandum i den kurdiska frågan.

Fredsslutet och kurderna i de nya nationalstaterna.

Detta ambitiösa aktstycke skulle väl dock knappast ha tagits på allvar av någon om inte Storbritannien vid denna tid ansett det med sina intressen förenligt att med »befrielsekommitténs» hjälp söka utsträcka sin inflytelsesfär i Mellersta östern så långt norrut från Bagdad som möjligt. Dylika aspirationer skulle — inbillade man sig — utmärkt väl kunna förverkligas genom en »autonom» kurdisk stat under brittiskt beskydd. Principen om folkens självbestämmanderätt applicerades följaktligen i Sèvresfördraget 1920 med en rörande välvilja även på Kurdistan. En särskild kommission skulle tillse att de kurdiska områdena i den nya turkiska nationalstaten erhöll lokalt självstyre och för det fall dessa områden sedermera begärde oberoende förpliktade sig Turkiet att avstå från sin överhöghet där.

Samtidigt förberedde Storbritannien även på annat sätt detta nya Kurdistan. En utgångspunkt för sina strävanden hade man redan i södra Kurdistan, som redan stod under brittisk överhöghet, och man var också lycklig nog att ha tillgång till en av de mest inflytelserika kurdiska stamhövdingarna, schejk Mahmoud i Suleimania, vilken redan från början med förtjusning mottagit de brittiska ockupationsstyrkorna. Denne insattes nu som guvernör i Suleima-

nia med vittgående fullmakter och fick befogenhet att utsträcka sin auktoritet över samtliga kurdiska stammar i Irak som ville underkasta sig hans myndighet. Avsikten var sannolikt att Suleimania på detta sätt skulle bli en kärna i det nya Kurdistan och ett attraktionscentrum för de kurdiska stammarna på turkiskt territorium.

Den vackra konstruktionen visade sig föga hållbar. Snart nog tvingades britterna inse att schejk Mahmoud i någon mån överdrivit sin popularitet bland kurderne. Andra stamhövdingar trädde fram på arenan och frågade irriterat vad det var för märkvärdigt med Mahmoud, eftersom just han utsetts till något slags överhövding. Det föreföll snart uppenbart att turkarna på andra sidan gränsen satt och gnuggade händerna av förtjusning vid tanken på det kurdiska getingbo som britterna höll på att sticka huvudet i.

Slutet på visan blev ett synnerligen tystlåtet gentlemen's agreement. Stillsamt och utan alla åthävor beslöt man sig för att avstå från att i detta speciella fall åberopa »folkens självbestämmanderätt». Det finns ingenting som tyder på att den i Sèvresfördraget förutsedda kommissionen någonsin skulle ha utsetts, än mindre att den skulle ha utträttat något, vilket kanske var lika gott, eftersom den målmedvetne Kemal Atatürk vid denna tid redan fullständigt avspärrat det turkiska Kurdistan från yttervärlden

— i all synnerhet från närgångna internationella kommissioner. Det torde vara tvivel underkastat huruvida kurderne i Turkiet i någon större utsträckning överhuvud taget fick höra talas om folkens självbestämmanderätt, ty den kurdiska »befrielsekommitténs» medlemmar vägrades givetvis även den tillträde till turkiska Kurdistan. I varje fall hördes någon begäran om oberoende enligt Sèvresfördragets bestämmelse aldrig av. I det definitiva fredsfördraget med Turkiet i Lausanne omnämndes de kurdiska områdena icke ens med en fotnot. I Irak drog britterna konsekvenserna av den inträdda situationen och gjorde plötsligt betydligt mindre väsen av Mahmoud för att i stället helt ägna sig åt att befästa Feisals ställning i Bagdad.

Huvudparten av de kurdiska stammarna förblev således uppdelad mellan Turkiet, Persien och Irak. Men den gamla goda tidens låt gå-mentalitet höll på att försvinna även i Mellersta östern. Varken Kemal Atatürk eller den nye persiske diktatorn Riza Pahlevi var benägen att hemfalla åt de tidigare regimernas slappa tolerans av kurdernas självsvåld och istadighet. Sedan Atatürk 1923 kört ut grekerna ur Smyrna grep han sig an med det värv, som så många av hans företrädare uppgivit såsom hopplöst, att civilisera de kurdiska stammarna och integrera dem i den nya staten. Återstoden av 20-talet förgick under vad som snarast fö-

refaller ha varit fullt inbördeskrig, och av de sparsamma uppgifter som sipprade genom den militära censuren verkar det som om Atatürk med en civiliserad kurd endast kan ha menat en död kurd. Tusentals kurdiska familjer flydde över gränsen till Syrien och först i slutet av år 1930 nedkämpades kurdernas motstånd efter en massiv insats av bombflyg och stridsvagnar. 1939, efter ett nytt uppror 1937-38, som strängt hemlighållits av turkarna men som påstås ha varit minst lika blodigt och nedkämpats med än mera fruktansvärda massakrer än de föregående, gjorde så turkiska regeringen vad som av en av samtidens mera framstående Mellersta östern-specialister med en underbar formulering betecknas som ett allvarligt försök att finna en varaktig lösning. Den omdöpte officiellt de överlevande kurderna till »bergsturkar», uppdelade de kurdiska områdena i små distrikt under sträng militär övervakning och tvångsförflyttade stora delar av befolkningen från bergen ned mot slättlandet och till särskilda städer och koncentrationsläger. Alltsedan dess har den officiella turkiska ståndpunkten varit att det kurdiska problemet icke längre existerar i Turkiet. »Banditerna har tvingats in i civilisationen», förklaras det.

Riza Pahlevi hade av allt att döma inte så ambitiösa planer beträffande kurderna som Atatürk, men hans begränsade målsättning, att hjälpligt bringa reda i den

anarki som länge rått längs Persiens västgräns och som under åren närmast efter kriget ytterligare förvärrats, var tillräcklig för att hålla honom sysselsatt under något decennium. Den systematiska utrensningen av hängstyriga stamhövdingar, åtföljd av deportation eller avrättningar, gav långsamt men säkert resultat, och under större delen av 30-talet härskade ett visserligen högst relativt lugn i persiska Kurdistan, ehuru regeringens auktoritet trots intermittenta straffexpeditioner och massakrer i gammal god persisk stil på det hela taget förblev skäligen illusorisk.

I Irak sökte britterna efter sitt misslyckade initiativ med Mahmoud i Suleimania inkorporera de kurdiska områdena i den arabiska nationalstat de höll på att bygga upp. Även om de härvid gav prov på en betydligt större försiktighet än turkar och perser kunde de givetvis inte undgå att i hög grad irritera Mahmoud, vilken såg sina högtflygande planer stäckta och näppeligen kunde undgå att förvånas över denna plötsliga omsvängning i britternas dittills så positiva inställning. Hans reaktion följde det vanliga mönstret, och det uppror som följde varade med korta avbrott intill 1932, då Royal Air Force slutligen lyckades komma tillrätta med honom. Dessförinnan hade emellertid Bagdadregeringen och britterna hunnit komma på kant även med en lång rad andra

kurdiska stamhövdingar, vilka sannolikt i vanliga fall med största jämnmod skulle ha sett att Mahmoud fick sig en minnesbeta. Kurderna ansåg sig nämligen ha fått löfte om något slags regional autonomi, medan Bagdad inte ville sträcka sig längre än till vissa administrativa särbestämmelser. Deras missnöje med detta sakernas tillstånd intensifierades snabbt efter ingåendet av 1930 års anglo-irakiska fördrag, vilket inte innehöll några som helst klausuler om minoritetsskydd. De hade unika möjligheter att på nära håll studera sina stamfränders öde i Turkiet och Persien, och alldeles bortsett från den motvilja som de flesta kurder rent instinktivt tycks hysa inför de flesta araber är det förståeligt om kurderna knappast gjorde sig några illusioner beträffande en irakisk regering, som på goda grunder kunde förmodas vilja arbeta enligt liknande riktlinjer som styresmännen i Ankara och Teheran. Dessa och liknande resonemang lade grunden till bröderna Ahmed och Mullah Mustafa Barzani senare ryktbarhet i Irak. Barzanstammens uppror 1930-31 under deras ledning blev en om möjligt ännu besvärligare historia för den unga irakiska regeringen än Mahmouds revolt och brittiska flygvapnet tvingades även här ingripa, innan bröderna slutligen underkastade sig och internerades i Suleimania. Under upproret hade de vid ett par tillfällen varit nära

att bokstavligen förinta hela den irakiska armén, och de blev också snart kanoniserade som kurdiska nationalhjältar.

Alla dessa oupphörliga, envisa revolter kan förefalla som ett bevis för att det hos kurderna existerade en nationalkänsla, en samlad, enhetlig strävan mot en kurdisk nationalstat, ett tecken till att den nationalistiska propagandan från Beirut, Kairo och Damaskus hade burit frukt. Det gradvisa framväxandet av en ny, kurdisk »intelligentsia» är en faktor som säkerligen icke bör negligeras, men de främsta drivkrafterna bakom upproren torde ännu vid denna tid, liksom tidigare, ha legat på ett annat, mera negativt plan. I botten låg naturligtvis de kurdiska stammarnas traditionella motvilja mot all överhet av vad slag den vara må och mot alla försök till vad de ansåg vara orättmätigt intrång utifrån. Även mera konkreta missnöjesanledningar var emellertid oftast förhåanden. Regeringarnas integrationspolitik ledde ofta, för att inte säga konstant, till diskriminerande åtgärder mot kurderna, ibland till regelrätt förföljelse. Att de exploaterades på ett närmast ohyggligt sätt av såväl storgodsägare som industriidkare i Persien och Irak betydde kanske mindre; den lotten delade de med sina persiska och arabiska olycksbröder. Värre var sannolikt myndigheternas markerade ovilja att låta de kurdiska områdena få del av sådana moderna och för kurder

följaktligen mindre lämpade bekvämligheter som bevakningsanläggningar, vägbyggen, sjukvård och skolor. Till och med moderata och samarbetsvilliga kurder, av den typ som med nutida terminologi skulle kallas kollaboratörer, fann sig föranlåtna att protestera mot den undertryckningspolitik gentemot kurderna, som tillämpades av myndigheterna i Bagdad och Teheran. I Irak var denna kritik särskilt våldsamt, kanske framför allt därför att de irakiska kurderna trots allt hade större möjligheter än de persiska och turkiska att göra sin röst hörd. Ett om också obetydligt skikt av kurdiska intellektuella lade vid denna tid grunden till en ganska anmärkningsvärd utveckling av en kurdisk kultur och ett kurdiskt politiskt medvetande, och dessa kurder protesterade ihärdigt mot den irakiska administrationens systematiska åsidosättande av de få existerande garantierna till den kurdiska minoritetens förmån, ehuru med föga sensationella resultat. Den kurdiska nationalismen kämpade här en ojämn kamp mot den arabiska, vilken vid denna tid började ta sig allt våldsammare uttryck. Kurderna erkände visserligen villigt att de i Irak hade det bättre ställt än sina stamfränder i Persien och Turkiet, men de föreföll mestadels anse detta vara britternas förtjänst och hyste föga förtroende för araberna.

Endast i Syrien tycks kurderna ha ansett sig åtnjuta någorlunda

drägliga förhållanden, och detta trots att de där, till skillnad från i Irak, inte hade några som helst garantier eller särbestämmelser till sin förmån. Den franska mandattarmakten motarbetade aktivt den kurdiska nationalismen, dels för att undvika allt som kunde uppfattas som en provokation mot Turkiet, dels därför att fransmännen just vid den tidpunkt, då den massiva flyktingströmmen över turkiska gränsen hade kunnat rättfärdiga upprättandet av en lokal kurdisk autonomi i Djeziraområdet, sökte tillfredsställa de nationalistiska strävandena mot syrisk enhet genom att inskränka det mått av självstyre som redan införts i de olika provinserna. Den franska administrationen visade däremot en betydande välvilja gentemot kurdernas kulturella strävanden och sörjde också för att dessa på alla områden förblev jämställda med araberna. Tvärtemot vad som var fallet på andra håll började kurderna därför småningom smälta in i det syriska samhället.

Detta hindrade icke att ett kurdiskt nationalistparti uppstod även i Syrien, men detta, det s. k. *Khoiboun*, vilket snart fick avläggare även i Irak och i Persien, motarbetade ingalunda den syriska regeringen eller den franska administrationen utan inriktade sig nästan uteslutande på att avslöja missförhållandena i Turkiet, Persien och Irak och stärka de kurdiska na-

tionalmedvetandet där. Det hade till en början en viss framgång, men det överflyglades snart av partibildningar och grupper som inspirerades från ett helt annat håll. Det andra världskriget aktualiserade på nytt den kurdiska frågan.

Sovjet gör entré.

Då de brittiska och sovjetiska trupperna 1941 från varsitt håll ryckte in i det axelvänliga Persien bröt den persiska armén samman på mindre än tre dagar. Mot slutet av september var den helt upplöst och soldaterna hade helt enkelt traskat hem till sig. Den norra delen av landet var ockuperad av sovjetiska, den södra av brittiska trupper. Det är överflödigt att tillfoga att den inträdda situationen var oemotståndligt tilltalande för de persiska kurderna, som var snara att erinra sig sin behagliga tillvaro på den tiden då Riza Pahlevi ännu inte översvämmat deras berg med fordrande och övermodiga ämbetsmän från Teheran. Deras minne stimulerades säkerligen ytterligare av upptäckten att persiska armén vid avslutandet av sitt föga ärorika fälttåg lämnat efter sig stora vapenförråd i garnisonerna i Sinna och i Mahabad, förråd som numera låg öppna praktiskt taget för vem som helst. Dessa nyttiga ting kunde ju inte gärna få ligga och rosta sönder.

Möjligt är att de brittiska ockupationsmyndigheterna skulle ha ställt

sig avvisande även till detta uppenbart riktiga och naturliga argument. De kurdiska bergen låg emellertid till större delen inom den sovjetiska ockupationszonen, och det är tänkbart, att ryssarna, som vid denna tid gärna ville spara så mycket folk som möjligt för andra och viktigare uppgifter än vakthållning i persiska berg, ansåg det vara en god idé att låta kurderna sköta vakthållningen själva.

De persiska kurdernas nya frihet medförde emellertid till en början väsentliga olägenheter för de allierade, av vilka den främsta utan tvivel var en hastig frammarsch av de gamla nationalistiska idéerna. Dessa var just vid denna tid ytterligt inopportuna, emedan de i ett sällsynt illa valt ögonblick irriterade och oroade turkarna, som på goda grunder kunde frukta nya tråkigheter och besvär på sin sida av gränsen. Sovjetunionen förmåddes följaktligen att tillfälligt dämpa sin »sympati» för kurdernas strävanden och »upproret undertrycktes», även om de persiska ämbetsmännen fortfarande lyste med sin frånvaro.

De persiska kurderna slutade dock ingalunda upp med att syssla med politiska ting. De gamla politiska partierna föll efterhand sönder, men nya krafter framträdde snabbt, och måhända var det inte enbart en källa till förvåning för de sovjetiska myndigheterna att de nya partigrupperingarna småningom fick en alltmer utpräglad folk-

frontskaraktär. När dessa mot krigets slut fann tiden mogen att träda fram i offentlighetens ljus var Sovjetunionens ställning en annan, och det fanns inte längre någon anledning att lägga hämsko på kurderna av hänsyn till Turkiet. Det var sålunda på sovjetiskt initiativ som det kurdiska Demokratiska partiet bildades i september 1945. Detta innebar på intet sätt att ifrågavarande parti kunde betraktas som ett kommunistparti i vanlig bemärkelse. Det leddes av en rad inflytelserika kurdiska stamhövdningar med den främste och mäktigaste av dem, Qadi Muhammed, i spetsen, och dess program omfattade krav på kurdisk autonomi under persisk överhöghet — det var alltså aldrig frågan om verklig separatism — och på vissa demokratiserande åtgärder, som t. ex. införandet av en och samma lagstiftning för godsägare, stamhövdningar, ämbetsmän och bönder. Qadi Muhammed och de övriga stamhövdningarna förefaller till yttermera visso ha fått bestämda utfästelser om stöd från Sovjetunionen gentemot centralregeringen i Teheran, men deras intressen sammanföll knappast med den kommunistiska rörelsens. De kurdiska ledarna önskade självstyre, men hyste av allt att döma ytterst obetydligt intresse för de socialistiska doktrinerna.

Under tiden hade en i viss mån liknande utveckling ägt rum i Irak. Efter Rashid Ali al-Gailanis misslyckade statskupp 1941 hade Bag-

dadregeringens myndighet aldrig effektivt återställts i de kurdiska områdena, och stora delar av norra Irak hade praktiskt taget vunnit fullständig självständighet. Självständigheten medförde emellertid så småningom vissa problem, framför allt av ekonomisk art. De bristfälliga kommunikationerna i förening med Bagdadregeringens allmänna nonchalans av kurderna resulterade 1943 i ren hungersnöd i en del av de norra distrikten, och det dröjde inte länge förrän hjälten från 30-talets uppror, Mullah Mustafa Barzani, hade flytt från sin »förvisningsort» i Suleimania och åter stod i spetsen för den ständigt lika bråkiga och envisa Barzanstammen.

Regeringen i Bagdad stod till en början handfallen, inte bara därför att den saknade militära medel att slå ned den nya revolten utan också därför att den i detta läge utsattes för häftig kritik från parlamentets sida för sin kurdiska politik. Även arabiska parlamentsledamöter slöt upp till kurdernas försvar och anklagade regeringen för löftesbrott mot de kurdiska stammarna, uppmuntrande av korruption i den lokala administrationen och avsaknad av all vilja till reformer och ekonomisk utveckling i de kurdiska distrikten. Först på sommaren 1945 var Bagdad moget att ta itu med Mullah Mustafa, och efter ett våldsamt motanfall från regeringsstyrkorna, under vilket kurdiska byar bombades och brän-

des, tvingades Mullah Mustafa med sina trupper över till persiskt territorium, där han omedelbart tog kontakt med Qadi Muhammed.

Det var måhända framför allt detta stöd från Barzanstammens hårdföra och erfarna krigare som möjliggjorde för Qadi Muhammed att den 15 december 1945 proklamera bildandet av en »kurdisk folkregering» i Mahabad och några veckor senare låta utropa sig som president i en autonom kurdisk republik. Det föreföll som om Sovjetunionen stod i beredskap att utnyttja den kurdiska nationalismen för ett utsträckande av sin inflytelsesfär i Mellanöstern, exakt som Storbritannien försökt göra det 25 år tidigare. De närmast följande händelserna formade sig också för Sovjetunionens del till en närmast pinsamt noggrann kopia av britternas bittra erfarenheter i irakiska Kurdistan.

Det sovjetiska stödet innebar visserligen inte att den nya kurdiska republiken var att betrakta som en »folkdemokrati» eller ens som en början därtill. Regeringsmedlemmarna tillhörde samt och synnerligen de gamla härskande skikten, byarna styrdes av sina traditionella ledare, godsägarna och stamhövdingarna, och om någon jordreform i stil med den som genomfördes i den andra sovjetinspirerade republiken i Persien, Azerbeidjan, var aldrig tal. Sovjetisk militär och sovjetiska ämbetsmän lyste med sin praktiskt taget fullständiga

frånvaro. Men att den kortlivade Mahabadrepubliken helt och hållet var beroende av Sovjetunionens goda vilja blev snart uppenbart. När de sovjetiska trupperna evakuerade norra Persien i maj 1946 kunde Teheranregeringen ostört ägna sig åt att återupprätta ordningen innanför sina gränser, och det dröjde inte länge förrän en persisk armékår ryckte in i Mahabad. Qadi Muhammed och de övriga mera framträdande stamhövdingarna arresterades och avrättades och vid mitten av år 1947 hade shahens ämbetsmän återtagit sina poster och alla tecken till kurdiskt oberoende hade avlägsnats.

Mahabadrepubliken blev alltså endast en kortlivad parentes i den kurdiska historien. Det kan synas egendomligt, att den kunde utplånas så snabbt och utan något som helst effektivt motstånd. Den främsta orsaken låg säkerligen i den traditionella rivaliteten mellan stamhövdingarna. Ryssarna fick lära sig samma läxa som britterna efter första världskriget. Då de insatte Qadi Muhammed som den nya republikens ledare retade de automatiskt en lång rad andra inflytelserika kurdiska personligheter. När Muhammed gjorde Mullah Mustafa till sin högste militäre chef och använde Barzanstammen som sin armé retade han i sin tur andra stammar, som inte ansåg sig på något sätt mindre dugliga. Och dessutom var det inte utan att Muhammed så småningom kom på

kant även med sin högste befälhavare, vilken hade ganska litet till övers för »presidentens» ultrakonservativa och feodala inställning. Slutligen drevs också rivaliteten och fiendskapen mellan å ena sidan stamhövdingarna och å den andra den nationella rörelsens drivande krafter, de intellektuella kretsarna i städerna, snart till sin spets. Den kurdiska nationalismen visade sig nu liksom 25 år tidigare i Irak vara alltför bräcklig för att kunna triumfera över den gamla inrotade inbördes splittringen. Ryssarna, som hade lovat sitt stöd, drog sig undan och försvann, och till slut stod Qadi Muhammed ensam, övergiven av alla. Mullah Mustafa och hans Barzankrigare tvingades dra sig tillbaka till Irak, men anfölls där av irakiska regeringstrupper och lyckades slutligen slå sig igenom till sovjetiskt territorium.

Därmed var den kurdiska revolutionen praktiskt taget nedkämpad, och den kurdiska nationaliströrelsen upphörde helt enkelt att existera, bortsett från den propaganda som sporadiskt bedrevs av obetydliga kurdiska grupper utanför Kurdistan. Till denna aktivitet kan framför allt räknas de ofta synnerligen befogade hänvändelser till FN som gjorts av olika kurdiska »befrielsekommittéer» i utlandet och som ständigt visat sig lika utsiktslösa.

En framträdande plats bland dessa grupper intar Khoiboungruppen i Syrien, som leds av än-

kan efter en av de kurdiska upprorshjältarna från mellankrigstiden, Djeladet Badr Khan. Denna grupp framlade i december 1957 inför den s. k. »afroasiatiska solidaritetskonferensen» i Kairo ett memorandum i den kurdiska frågan, som rekapitulerar det kurdiska folkets »krav», erinrar om de hänvändelser som gjorts till FN (den senaste i mars 1956) och analyserar kurdernas ställning i de olika länderna i Mellersta östern. Beträffande Turkiet och dess assimilationspolitik påpekas det att »kurderna aldrig krävt mer än inre autonomi, frihet till kulturell utveckling, bevarande av det kurdiska språket och de kurdiska sedvänjorna samt en höjning av levnadsstandarden.» Det hävdas att de kurdiska revolterna »klart visar folkets beslutsamma föresats att tillvinna sig frihet» och man försäkrar också att »intet av dessa uppror, trots vad som hävdas av de båda motsatta stormaktsblocken, har inspirerats utifrån».

Det kurdiska folkets nuvarande ekonomiska och kulturella belägenhet karakteriseras på följande sätt: »Det finns inga kurdiska skolor någonstans i Kurdistan, utom några få folkskolor i Irak. Tidningar och böcker på kurdiska är bannlysta, med några undantag i Irak. Talrika hinder uppställs för att hindra kurdiska studenter från att komma in vid universitet och högskolor. De härskande regeringarna avhåller sig i stor utsträck-

ning från att företa ekonomiska, sanitära eller sociala reformer i de kurdiska områdena, detta för att kurderna alltför skall förbli underkuvade, utsvultna, sjuka och förslavade.»

Bagdadkuppens efterspel.

Det förefaller inte som om den mer eller mindre på sovjetiskt initiativ sammankallade konferensen brytt sig om att uppta den kurdiska inlagan till prövning, hur upptagen man än i övrigt synes ha varit med att avslöja och påtala alla skändligheter som begåtts mot de »underkuvade» folken i alla delar av världen. Det kurdiska folkets ställning skulle emellertid trots de afro-asiatiska nationernas måhända väl motiverade likgiltighet komma att i grund förändras genom statskuppen i Irak den 14 juli 1958. Den revolutionära militärregimen i Bagdad hade i långt högre grad än den gamle Nuri es-Said anledning att hålla sig väl med de kurdiska stammarna. Dels hade revoltledaren, Karim al-Kassem, kommit till makten mer eller mindre buren på en våg av pronasserska strömningar bland araberna, som det gällde att hålla i schack. Kurderna var härvidlag ett ovärderligt stöd, eftersom de länge ansett panarabismen som en rörelse riktad mot dem själva och därför alltid varit fientligt inställda mot Egyptens expansiva förkunelse. Dels och framför allt var det kurdiska inslaget i den irakiska

armén synnerligen betydande, och redan den gamla regimen hade under veckorna före kuppen vidtagit en rad åtgärder för att bevara de kurdiska soldaternas och officerarnas lojalitet. Det var därför på intet sätt överraskande, att Kassem's militärregim sökte vinna de kurdiska stammarnas beivring, först genom upptagandet i revolutionsregeringen av en rad ministrar, och därefter genom stadgandet i den nya provisoriska konstitutionen att kurder och araber skall vara likaberättigade i den nya republiken. Kort tid efter revolutionen utfärdades dessutom amnesti för flera kurdiska stamhövdingar, som deltagit i upproren under och efter andra världskriget, däribland Mullah Mustafa själv och hans broder Ahmed Barzani. Mullah Mustafa kunde således efter tio års landsflykt i Sovjetunionen återvända till Bagdad.

Dessa åtgärder hälsades i irakiska Kurdistan med en överväldigande entusiasm, och de kurdiska nationalisterna återtog omedelbart sitt arbete på att ytterligare stärka kurdernas ställning. Det var redan på ett tidigt stadium tydligt, att Mullah Mustafa på allt sätt sökte stödja Kassem's regim gentemot den kraftiga opinionen bland araberna, som verkade för intimare samarbete med Förenade arabrepubliken och för ett förverkligande av Nassers panarabiska ideal. På detta sätt räknade Mullah Mustafa och det politiska parti bland kur-

derna, det Förenade demokratiska partiet, över vilket han omedelbart efter sitt återvändande övertog den faktiska ledningen, med att efterhand kunna åstadkomma en ombyggnad av Irak till en verklig federativ stat, med ett betydande inre självstyre för den kurdiska statsdelen. Däremot torde det till och med för Mullah Mustafa från början ha stått klart att rivaliteten mellan de olika kurdiska stammarna omöjliggjorde skapandet av en suverän kurdisk stat.

Mullah Mustafas arbete har snart frukt, något som säkerligen inte endast berodde på att Kassem själv var av kurdiskt ursprung och att hans utrikesminister Djabar Djormard liksom arbetsministern Baba Ali var kurder. Det är omtvistat, huruvida Mullah Mustafas långa vistelse i Sovjetunionen gjort honom till övertygad kommunist. Hans anhängare hävdar envist, att han i lika hög grad som andra kurdiska stamhövdingar och ledare enbart intresserar sig för kurdernas oberoende och välfärd. Men det förklaras också å andra sidan, att hans motstånd mot de Nasservänliga Baath- och Istiqlalpartierna i Irak varit en av de främsta anledningarna till att Kassem under de senaste månaderna av sin maktutövning i så hög grad tvingats stödja sig på vänsterbetonade element, som motarbetar intimare förbindelser med Förenade arabrepubliken. Det är här, som de kurdiska nationalisterna har de största för-

delarna att hämta, eftersom ett misslyckande för Kassem oundvikligen skulle innebära att Förenade arabrepubliken finge ett avgörande inflytande i Irak. Kurderna skulle därigenom åter tvingas tillbaka till sin tidigare ställning som mer eller mindre undertryckt minoritet i en panarabisk storstat.

Kurdernas sekelgamla hopp om oberoende har genom den irakiska revolutionen aktualiserats i lika hög grad som det en gång gjorde genom Sèvresfördraget för nära fyrtio år sedan. Det torde vara överflödigt att framhålla, att dessa kurdiska strävanden, i total avsaknad av stöd från västmakterna i första hand måste bygga på Sovjetunionens och östblockets välvilja. Deras framgång beror i hög grad av den irakiska revolutionsregimens fortsatta utveckling. Men samtidigt är det en öppen fråga huruvida de irakiska kurderna kommer att begränsa sin aktion till Irak. Kommer Mullah Mustafa att nöja sig med den roll som »grå eminens», som han av allt att döma redan tillkämpat sig i Bagdad?

Regeringarna i Istanbul och framför allt i Teheran tvivlar. Detta är ett av motiven, om också inte det främsta, till att Förenta staterna i de bilaterala försvarspakter som i början av mars slöts med Turkiet och Persien av allt att döma motvilligt tvingades åta sig att försvara de turkiska och persiska regimerna inte bara mot yttre utan även mot inre aggression.